

Aušra TAMOŠIŪNIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

XIX amžiaus patriotizmo bruožai eilių rinktinėje „Lietuviszkos dainos, isz visur surinktos“

THE FEATURES OF PATRIOTISM IN XIX CENTURY SELECTED POETRY BOOK “LITHUANIAN SONGS, COLLECTED FROM EVERYWHERE”

SANTRAUKA. Kalbant apie lietuvių spaudos draudimo periodą (1864–1904), dažnai apsiribojama knygų leidybos Mažonoje Lietuvoje ir knygnešystės reiškiniu tyrinėjimais. Daug mažesniais mastais, tačiau nuosekliai lietuviškų knygų leidyba vyko ir JAV lietuvių bendruomenėse. Būtent spaudos draudimo laikotarpiu JAV išleista eilių rinktinė „Lietuviszkos dainos, isz visur surinktos“ ir apžvelgiama šiame straipsnyje.

Šią rinktinę 1893 m. parengė ir išleido įžymus JAV lietuviškų knygų leidėjas Juozas Paukštys ir kunigas Aleksandras Burba. Ją sudaro itin įvairaus pobūdžio lietuviškos eilės, pagal populiarią romantinę tradiciją bendrai vadinamos „dainomis“. Rinktinės struktūra atspindi ne tik XIX a. lietuviškosios poezijos įvairovę, bet ir atidų sudarytojų požiūrį į skaitytoją bei, kita vertus, originalų kūriniuose atsiskleidžiantį tautovaizdį.

Straipsnyje nagrinėjami klausimai, kiek poezijos specifikai svarbus socialinis-politinis fonas, kaip gali kisti poietinis tautovaizdis atsižvelgiant į kūriniuose deklaruojamas vertybes, atliepiančias socialinius poveikius bei poreikius. Siekiama pasigilinti, kokiais pavidalais rinktinėje atsiskleidžia tautiškumas bei patriotizmas; kokia yra sudarytojo asmenybės įtaka rinktinės turiniui ir struktūrai. Tautiškumo, patriotizmo samprata, ypač poezijoje, dažnai yra daugiabriaunė ir reikalaujanti papildomo aiškinimo. Aiškiau ją apsibrėžti padeda poetinio kraštovaizdžio, pilietinio tautiškumo sąvokos, anksčiau ne kartą vartotos lietuvių tyrinėtojų darbuose.

SUMMARY. When speaking about the period of the Lithuanian Book Ban (1864–1904), we often limit ourselves to book publishing in Minor Lithuania and to the phenomenon of book smuggling. On a much smaller scale, however, Lithuanian books were also being published within Lithuanian communities in the United States. In this article a book of collected poems, *Lietuviszkos dainos, isz visur surinktos* (“Lithuanian Songs, Collected from Everywhere”), published in the U.S. during the Book Ban time, is examined.

This book was prepared and published in 1893 by the notable U.S. publisher of Lithuanian books Juozas Paukštys and the priest Aleksandras Burba. It consists of Lithuanian verses of highly diverse character. Following a popular Romantic tradition, all poetry works in this book are referred as "songs." The structure of the collection reflects not only the diversity of nineteenth-century Lithuanian poetry but also the compilers' careful consideration of their reader and unique nationscape.

The article explores questions such as how significant the socio-political context is to the specificity of the poetry; how the poetic image of nation can change in light of the values declared in the works that respond to social influences and needs; in what forms national identity and patriotism are expressed in the poetry; and how the compiler's personality affects the content and structure of „Lithuanian Songs“. The concept of nationality and patriotism, especially in poetry, is exceptionally polysemous and often requires additional explanation. It is further clarified through the notions of the poetic landscape and civic nation, which have already been used in previous scholarly studies.

RAKTAŽODŽIAI: XIX a. lietuvių poezija, patriotizmas, tautiškumas, poetinis kraštovaizdis, Aleksandras Burba.

KEYWORDS: XIX c. Lithuanian poetry, patriotism, nationality, poetic landscape, Aleksandras Burba.

Įvadas

Tautiškumo raiška XIX amžiaus Lietuvos poezijoje – labai plati, įvairialypė ir spalvinga, todėl straipsnyje nesiekama aprėpti visų jos aspektų. Susitelkiama į tai, kaip tautiškumo bruožai atsiskleidžia viename konkrečiame leidinyje ir kiek tai gali pasakyti apie visumą. Nagrinėjant tautiškumo temą, galima išskirti bene svarbiausius lygmenis: kultūrinį, istorinį-geografinį (teritorinį) ir, žinoma, socialinį-politinį.

Kultūrinis lygmuo, tikėtina, geriausiai atsiskleidžia per švietimo, ugdomojusius ir kalbos, knygos motyvus. Įdomu atkreipti dėmesį į *eilėraščio-dainos* įvardijimą, ne tik išplečiantį poetinės kalbos funkciją bei reikšmę, bet ir paveikiantį visuomenės receptciją.

Tyrinėjant istorinį-geografinį arba teritorinį aspektą pravartu pasitelkti *kraštovaizdžio poetikos* sampratą. Kraštovaizdžio poetikos tyrinėjimai Lietuvoje nėra itin reti ar nauji, be kita ko, dažniausiai juose ir minimi XIX a. ar XX a. pradžios autoriai, kadangi būtent tuo metu išsikristalizuoja idiliško, romantinio Lietuvos kraštovaizdžio tradicija. Kraštovaizdžio poetiką yra tyrinėję Viktorija Daujotytė¹, Brigita Speičytė², Vigmantas Butkus³, Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė⁴ ir kt. Tyrinėtojai daugiausia gilinasi į esminę, pirminę krašto, gamtos, peizažo paskirtį, o neretai ir geografinės vietos sąsajas su autorių atskleidžiamais kultūriniais sluoksniais, raiškos estetiką. Vis dėlto,

¹ Viktorija Daujotytė, „Kraštovaizdžio poetika“, *Darbai ir dienos* 9 (1999): 63–71, https://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LG00/Viktorija_Daujotyte_Kraštovaizdžio_poetika.LG4803A.pdf.

² Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004).

³ Vigmantas Butkus, „Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai“, *Colloquia* 26 (2011), 35–61, <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:j.04~2011~1367175400245/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

⁴ Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė, „Kraštovaizdžio poetika Jono Juškaio lyrikoje“, *Žmogus ir žodis* 17, Nr. 2 (2015): 75–87.

šiek tiek atitolstant nuo išskirtinai geografinės kraštovaizdžio sampratos, žvelgiant į ją kultūriniu, socialiniu, istoriniu aspektais, būtų paranki vis dar ne itin dažnai vartojama *tautovaizdžio*, kaip geografinės erdvės dalies, sąvoka, pačią geografinę erdvę suprantant kaip kraštovaizdžio ir tautovaizdžio samplaiką⁵.

Šiame straipsnyje lietuviškasis tautovaizdis – tam tikra tautiškumo raiška – suprantamas įtraukiant daugiau kultūrinių, žmogiškųjų paveikslų, į jį stengiamasi žiūrėti kaip į visumą, kurioje išsiskiria ne tik Deniso E. Cosgrove'o apibrėžti ryšiai su socialiniu aspektu⁶, bet ir itin stipri ideologinė patriotinė kryptis, lemianti ryškiai vertybiškai orientuotus kūrinius.

1893 m. JAV pasirodžiusioje poezijos rinktinėje „Lietuviszkos dainos, isz visur surinktos“⁷ (toliau straipsnyje minima ir kaip „Lietuviszkos dainos“) atskleidžiamas XIX a. pabaigos Lietuvos poetinis tautovaizdis yra ne tik – o ir ne pirmiausia – suformuotas estetinių vertybių, bet ir leidžiantis kalbėti apie tautinių, pasipriešinimo nuostatų įtaką poezijai. Straipsnyje keliama klausimai, kiek poetikai svarbus socialinis-politinis fonas, kaip gali kisti poetinis kraštovaizdis atsižvelgiant į poezijoje deklaruojamas vertybes, atliepiančias socialinius poveikius bei poreikius. Taigi straipsnio tikslas yra atskleisti tautiškumo ir patriotizmo sampratą minėtoje rinktinėje, analizuojant, kokie saviti bruožai išryškėja joje publikuojamose eilėse, kaip jie susiję su poetiniu kraštovaizdžiu / tautovaizdžiu ir kultūriniu kontekstu, kokia gali būti sudarytojo asmenybės įtaka.

„Lietuviszkos dainos“, anuomet susilaukusios gana nemenko skaitytojų dėmesio, literatūros tyrinėtojų iki šiol minimos tik fragmentiškai, daugiausia kalbant apie rinktinės leidėjų biografijas arba minint atskirus joje publikuojamus kūrinius. Todėl šią rinktinę itin įdomu panagrinėti ir kaip visumą, reprezentuojančią tam tikras laikotarpio kultūrinės sampratas bei požiūrius.

Rinktinė buvo išleista trisdešimt metų po spaudos lietuviškais rašmenimis draudimo pradžios, dešimt metų po „Auszros“ ir ketveri metai po „Varpo“ pasirodymo – tai byloja apie sunkų, bet gana stabilų pasipriešinimo kelią pasirinkusios tautos laikotarpį. Visoje Lietuvoje išplitusi knygnešių veikla, tų pačių metų vėlų rudenį įvykusios Kražių skerdynės šį lietuvių pasirinkimą išreiškia labai aiškiai – tai pasiryžimas ginti savo lietuviškąją tapatybę, o plačiąja prasme – bendruomenę, dėl tos tapatybės heterogeniškumo B. Speičytės vadinamą „pilietine tauta“⁸.

Knygnešystės fenomenas, knygų spausdinimas Mažojoje Lietuvoje yra dažnai minimas ir gana išsamiai aptartas tiek lietuvių literatūros istorijoje, tiek mokykliniuose vadovėliuose. Kiek mažiau dėmesio skiriama už Atlanto, JAV, tuo pačiu metu lietuvių

⁵ Angl. *nationscape*, pvz., „geographic space, including landscape and nationscape“ (Valerie Traub, „The Nature of Norms in Early Modern England: Anatomy, Cartography, “King Lear”“, *South Central Review*, Spring–Summer 26 (2009): 42–81, <https://www.jstor.org/stable/40211291>; Anagnost Ann, *The Nationscape: Movement in the Field of Vision* (Duke University Press), <https://doi.org/10.1215/10679847-1-3-585>.

⁶ Denis E. Cosgrove, *Social formation and symbolic landscape* (Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1998), 293.

⁷ Juozas Pauksztys ir Aleksandras Burba, sud., *Lietuviszkos dainos, isz visur surinktos* (Plymouth, 1893).

⁸ Speičytė, *Poetinės kultūros formos*, 65–68 ir kt.

išeivių bendruomenių leidžiamoms knygoms, kurios, žinoma, sunkiau, bet pasiekdavo ir Didžiąją Lietuvą. Tokia knyga yra ir „Lietuvizkos dainos, iš visur surinktos“ – joje iš tiesų galima surasti eilių „iš visur“, parašytų ir žinomų, ir ne tokių garsių XIX a. poetų. Žanro ir estetikos požiūriu rinktinė gana eklektiška, įvairialypė. Viena vertus, tai rodo dar natūraliai neišsikristalizavusį „geros poezijos“ kanoną, kita vertus – tai, kad literatūrinė kokybė, ko gero, buvo antraeilis kriterijus, į kurį atsižvelgė „Lietuvizkų dainų“ sudarytojai.

Poetinis kraštovaizdis ir patriotizmas

Taigi matome, kad perėjus vos keliolikai metų nuo spaudos uždraudimo, žymiai pasikeitė lietuvių dvasios reikalai, atsirado tautoje nauja nuotaika. Spaudai uždraudus buvo rūpinamasi vien tikiybiniais reikalais, vien dėl tikiybinės knygos išlaikymo ir kovota. Dabar, „Aušros“ atsiradimo gadynėje, jau yra tautoje žmonių, kurie skaudžiai jaučia tautos pažeminimą, daromas jai neteisybes, geidžia tautai susipratimo, šviesos, atgijimo.
(Petras Ruseckas, „Spaudos draudimo gadynė“, Kaunas, 1929)

Pasak D. E. Cosgrove'o, kraštovaizdis – peizažas (angl. *landscape*) „apibrėžia išorinį pasaulį, matomą per žmogiškąją patirtį taip, kaip negali apibrėžti nei teritorija, nei regionas. Kraštovaizdis nėra tas pasaulis, kurį matome, jis yra pasaulio sandara, konstrukcija. Kraštovaizdis yra būdas matyti pasaulį.“⁹ D. E. Cosgrove'as taip pat pabrėžia būtinybę persvarstyti pačią kraštovaizdžio ir net geografijos sampratą, įtraukiant ir istorinį bei socialinį aspektus bei atsižvelgiant į žmogaus kūrybiškumą formuojant ir patiriant aplinką¹⁰. Kalbėdami apie literatūrinę geografiją, tyrinėtojai laikosi panašios sampratos, tačiau vis dėlto ji pirmiausia susijusi su erdve, kurioje įvietinamas literatūrinis personažas ar subjektas.

Galima rinktis, ką laikyti poetiniu kraštovaizdžiu: vietos, erdvės poetiką, jos vaizdingumą ar tapybiškumą, tos erdvės apžvalgą įvairiausiais aspektais ar pridėti ir žmogaus, ne tik kaip subjekto, bet ir kaip poezijos autoriaus bei skaitytojo, aspektą. XIX amžiaus peizažas papildytas žmonių – besiskiriančių bajoriškąja, valstietiškąja, lenkiškąja ar lietuviškąja tapatybėmis, bet jungiamų žemės, erdvės, istorinės savimovės. Taigi mūsų tautovaizdis, pilietinės tautos paveikslas labai margas ir kartu nepaprastas. B. Speičytė, apžvelgdama literatūroje įvairiu laiku išryškėjančią šlovės paradigmą, tos pilietinės tautos išraiškos poezijoje pagrindu laiko dar Abiejų Tautų Respublikoje susikūrusią „veiksmo ir atminties struktūrą, kurioje iniciatyva priklauso herojui“¹¹. Šią mokslininkės išvalgą iš tiesų galima pritaikyti „Lietuvizkų dainų“ rinktinėje

⁹ Cosgrove, *Social landscape*, 14.

¹⁰ Ibid., 16.

¹¹ Speičytė, *Poetinės kultūros formos*, 72.

skelbiamiems didesnės apimties kūriniais – dažniausiai gerai žinomoms XIX a. poemoms arba jų ištraukoms. Kita B. Speičytės aptariama paradigma, literatūroje dažnai giliau paslėpta, – tos šlovės apdainavimo paradigma¹². Ji pamažu išsiplečia iki anuo metu naujų kultūrinės ideologijos kryptių inspiruotos komunikacijos su visuomene¹³. Ieškant tos komunikacijos pagrindo „Lietuviszkos dainose“, šlovės – ypač įsimintinos istorijos – paradigma išlieka ryški, nors jos motyvai ne visada išplėtoti. Be kita ko, apdainuoti šlovę – tai ne tas pat, kaip išsaugoti istorinę atmintį. Dainiaus pareiga – ne užrašyti faktą, bet prisiliesti prie to, ką galima įvardyti kaip tautos dvasią: atpažįstamą kūrinuose, supoetintą, o kartais bandomą išreikšti pačiais įvairiausiais būdais. Poetinis tautovaizdis atsiskleidžia per poetinio teksto santykį su kraštovaizdį kuriančia bendruomene, kurios nariai kartu yra ir teksto skaitytojai.

Teoriškai aptarti patriotizmo sąvoką kiek kebloka, nes patriotizmas dažnai painiojamas su nacionalizmu, patriotizmo intensyvumas gali būti skirtingas, galiausiai kiekvieno asmens, laikančio save patriotu, savivaizdis dažnai yra nevienodas. Christopheris S. Parkeris skiria du patriotizmo tipus: „aklą“ ir simbolinį. Simbolinis patriotizmas reiškia santykinai abstraktų, emocinį prisirišimą prie tautos ir jos kertinių vertybių. „Aklas“ patriotizmas, atvirkščiai, yra konkretesnis ir reiškia bet kokios tautinės politikos ir veiksmų visapusišką, nekritišką palaikymą¹⁴. XIX a. lietuvių tautos istorijoje veikiausiais rasime tiek vieno, tiek kito, tačiau to laikotarpio poezijoje ieškosime pirmiausia simbolinio patriotizmo apraiškų.

XIX amžiaus pabaigos viešajame diskurse susiformuoja įdomi, istorinių aplinkybių nulemta eilėraščio kaip dainos samprata. Tautinio atgimimo sąjūdžio tikslų siekę lietuvių inteligentai, rašytojai ją iš esmės skatino. Neretai eilėraštis, tiek tautosakos, tiek autorinis, vadinamas „daina“. Vis dėlto akivaizdu, kad ne visi rinktinėje „Lietuviszkos dainos“ esantys tekstai buvo dainuojami. Joje randame ir A. Baranausko „Giedu dainelę“, ir perdirbtą Maironio „Lietuva brangi“ variantą bei nemažai kitų poeto eilių, ir Jurgio Zauerveino „Lietuva ant visados“, ir Antano Vienažindžio eilių, ir liaudies dainų skyrelį, tačiau ir pasakėčių bei ilgesnių Adomo Mickevičiaus, Wladislavo Syromklės kūrinių, kuriuos sunkiai galėtume įsivaizduoti dainuojamus. Taigi pasirinktas įvardijimas „dainos“ atstoja „eilių“, „poezijos“ sąvoką, tačiau kartu ir visiškai skiriasi nuo jos savo prasminiu krūviu. Eilės ar kitas panašus terminas – viso labo tai, kas įvardija teksto pobūdį. Daina – tai, kas jungia žmones, suburia bendruomenę, tai ne tik refleksija, bet ir bendros tautos pozicijos, pulso, balso išraiška, kartu pabrėžtas artumas liaudiškai poetikai. XIX a. pabaigoje toks įvardijimas nėra retas, jis egzistuoja lygiagrečiai su „eilėmis“ (pvz., Silvestro Gimžausko „Kelios istorizkos dainos“, 1863; A. Vienažindžio „Lietuvos Tėvynės dainos“, 1889; Juozo Šapščio-Margalio „Ašarėlės (naujausios dainos)“, 1918; Mikalojaus Šeišio-Dagilėlio „Dainos ir sakmės“, 1903; bet

¹² Speičytė, Poetinės kultūros formos, 72.

¹³ Ibid., 86.

¹⁴ Christopher S. Parker, „Symbolic versus blind patriotism“, *Political Research Quarterly* 63, Nr. 1 (2010), 97–114, <https://www.jstor.org/stable/27759889>.

Vinco Kudirkos „Laisvos valandos (eilės)“; Prano Vaičiaičio „Eilės Pranciškaus Vaičiaičio (sekupasakos)“, 1903; J. Mačio-Kėkšto „Mačio-Kėkšto eilės“, 1910 ir pan.). Tarp kitko, paties P. Vaičiaičio kūryboje taip pat vartojama dainos sąvoka, nors rinkinys ir įvardytas kaip „Eilės“. Taigi, poetas yra *dainius*, o tai jį jungia ir su liaudiškąja pasaulėjauta, ir – kaip *apdainuojantį* – su būtinybe išsaugoti tautos šlovę ir „pakelti“ dvasią.

Vytautas Kubilius yra labai aiškiai išreiškęs priešpriešą, kuri iš esmės būdinga ir lietuviškajam patriotizmui:

Siūbavimas tarp praeities didybės ir skurdžios dabarties ilgam įėjo į lietuvių literatūros epicentrą. Kokia galinga buvo Lietuva ir kas iš jos beliko: Vytautas Didysis girdė savo žirgus Juodojoje jūroje, o mes velkame priespaudos jungą. Vienoj pusėj didžiųjų kunigaikščių herojiniai portretai, o kitoj pusėj – rauda prie valstybės griuvėsių. Tame pačiame kūrinyje skamba himnas idealinėms tautos vertybėms, likusioms praeityje, ir melancholiški praradimo, nelemties, rezignacijos atodūsiai.¹⁵

Tasai nuolat tautoje juntamas prieštarumas XIX a. ne vienam poetui ar bent jau eiliuoti gebančiam inteligentui tampa akstinu kurti. Spaudos draudimo laikotarpis tik dar labiau paryškino neatitikimą, šlovingos praeities ilgesį, tačiau taip pat ir skatino paversti jį pasipriešinimo įrankiu.

„Lietuvizkos dainos“ ir Aleksandro Burbos patriotinės nuostatos

Spauda gimtąja kalba buvo vienas iš pagrindinių XIX a. lietuvių tautinio atgimimo veiksmų. Daugiausia lietuviškų knygų (daugiau nei 2,5 tūkst.) buvo išspausdinta Mažojoje Lietuvoje, ten taip pat buvo spausdinama „Ausra“ ir kiti lietuviški laikraščiai. Todėl natūralu, kad spaudos draudimo laikotarpio tyrinėtojų dėmesys dažniau krypta į Mažąją Lietuvą. JAV išleista palyginti nedaug – tik 712 knygų (1874–1904),ėjo keletas laikraščių. Kai kurie iš jų pasiekdavo ir Didžiąją Lietuvą¹⁶. Vis dėlto sunku būtų apibrėžti kokį nors bendresnį tų leidinių poveikį lietuvių tautiniam atgimimui – greičiau atgimimas ir jo tautinės idėjos veikė tuos leidinius. Jau patys pirmieji tyrinėtojai už Atlantoėjusioms knygoms itin daug reikšmės neteikia. Petras Ruseckas, rašydamas ir rinkdamas medžiagą apie spaudos draudimo laikotarpį, pabrėžia knygų gabenimą iš Mažosios Lietuvos, tačiau labai mažai tekalba apie Jungtines Amerikos Valstijas¹⁷. Ten esantys lietuviškos leidybos centrai paprastai būdavo paremti pavienių asmenų ar lietuvių sambūrių iniciatyva.

¹⁵ Vytautas Kubilius, *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje* (Vilnius: Amžius, 1993), 20.

¹⁶ Vytautas Merkys, „Lietuvių spaudos draudimas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <http://vle.lt/straipsnis/lietuviu-spaudos-draudimas/>.

¹⁷ Petras Ruseckas, *Spaudos draudimo gadynė* (Kaunas: Spaudos fondas, 1929), <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1BLNB1EC19AC1>.

Lietuvybė JAV XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje sustiprėjo daugiausia pradėjus steigti lietuviškoms parapijoms. Ir lietuviškų parapijų veikla, ir lietuviškos spaudos leidimas JAV susijęs su kunigo **Aleksandro Burbos** (1854–1898) vardu. Jo asmenybę ir veiklą verta apžvelgti kiek plačiau. 1882 m. baigęs Vilniaus kunigų seminariją, A. Burba kunigavo Žasliuose, Vidiškėse, Labanore. Iš parapijos į parapiją jis buvo dažnai kilnotas todėl, kad anuometinė Bažnyčios vyresnybė baiminosi dėl jo atvirai į lietuviybę orientuotų pažiūrų ir veiklos. Vėliau, cituojant A. Burbos biografą Joną Žilių, „iš ten [t. y. Labanoro – A. T.] už platinimą lietuvių tarp žmonių, likos' per maskoliškąjį rėdą 1886 metais pasodintas į Gardino klioštorių ant metavonės.“¹⁸ Vienuolyne praleidęs dvejus metus, A. Burba gavo kamendoriaus vietą Adutiškio parapijoje. Tačiau ten irgi neišbuvo nė metų, nes kažkas jį vėl įskundė dėl lietuviybės platinimo. Tada vyresnybė perkėlė A. Burbą į Valkininkus. Tačiau, užuot dar sykį važiavęs į naują parapiją, A. Burba išplaukė į Ameriką ir 1889 metais atvyko į Šenandoa Virdžinijos valstijoje, kur jį kvietė vietos lietuviai, net susimetę pinigų jam „ant laivokartės“¹⁹. Tačiau A. Burba ir ten nerado savo vietos, nes pykosi su lenkų kunigu – lietuvių ir lenkų parapija Šenandoa buvo bendra, o pamaldos vykdavo lenkų kalba. Taigi A. Burba išėjo kunigauti į kitą lietuviškai lenkišką parapiją Plimute, bet joje ramiai teišbuvo lygiai tris mėnesius – čia irgi kildavo konfliktų tarp lietuvių ir lenkų, tad jis prikalbino lietuvių parapijiečius statyti naują bažnyčią. 1890 m. pradėta statyti šv. Kazimiero bažnyčia, kurioje A. Burba kunigavo iki mirties 1898-aisiais.

Kas įskiepijo A. Burbai potraukį į lietuviybę, iki galo neaišku. Vilniaus seminarija anuo metu buvo gana lenkiška. Tačiau žinoma, kad A. Burba, dar būdamas seminarijos studentas, bendravo su Vilniaus diecezijos prelatu Silvestru Gimžausku, kuris taip pat rašė patriotines ir įvairias kitas, ypač satyrines, eiles. „Kun. A. Burba, kaip pat-sai yra sakęs, – rašo J. Žilius, – jau iš mažų dienų turėjo prisirišimą prie lietuvių. Seminarijoj bebūdamas bandė rašyti šio-klas tokias lietuviškas daineles.“²⁰ Anksčiau-siomis žinomomis A. Burbos eilėmis J. Žilius laiko eilėraščių „Artojaus sapnas“, parašytą 1880 m. Vilniuje, ir čia pat priduria, kad eilės „sumąstuotos silpnai“²¹.

Literato, nei šiandieninio, nei savo amžininko, A. Burbos eilės iš tiesų nesužavėtų – jo eilaviškai gana buitiški, stilistiškai neišgryninti. Tačiau jei į A. Burbos, S. Gimžausko ir ištis daugelio kitų XIX amžiaus poetų kūrybą žiūrėsime kaip į poetinę komunikaciją, būdą idėjoms skleisti, ji išsyk ir įgaus kitokią prasmę, ir atras savo vietą. Žinant A. Burbos užsidegimą lietuvišku žodžiu ir lietuviybė, atrodo, kad eiles jis rinkosi ne siekdamas poezijos aukštumų, o tiesiog dėl įtaigumo. Ištis, A. Burbos kūrybą dažnai galima pavadinti tiesiog kalbėjimu eilėmis – idėjiniu turiniu, sudėtu į eiliuotą formą, dažnai vis tą pačią.

¹⁸ Jr. Jonas [Žilius J.], *Kun. Aleksandras Burba: jo gyvenimas ir darbai* (Plymouth, S.L.A.: 1898), 5. Cituojant antrinius literatūros šaltinius, rašyba sulietuvinta, sz, cz keičiant į š, č; ū į uo, ž į ž ir pan.

¹⁹ Ibid., 6.

²⁰ Ibid., 9.

²¹ Ibid.

J. Žilius pabrėžia, kad „nėra nė vieno A. Burbos rašto, kuriame nerastume žodžio „lietuystė“, „Lietuva“ ar „tėvyniškas“. „Gera vienas iš lietuvių pasakė, – rašo J. Žilius, – kad kun. A. Burba nebuvo talentuotu dainiumi, nebuvo dideliai mokintu raštininku, bet buvo be galo karštu tėvynainiu, o patriotizmas jo atnešė dėl lietuystės daugiaus naudos, nei nevieno gabaus stilisto tomų tomai surašytų apysakų.“²² Anot J. Žiliaus, „ne ant rašliaviškos dirvos baigiasi A. Burbos nuopelnai“, o būtent lietuviybės puoselėjimas ir yra tikroji A. Burbos darbų vertė.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad poetinėje kūryboje A. Burba neprisiima išskirtinio mokytojo, tautos žadintojo vaidmens, nors Juozas Tumas-Vaižgantas jį ir pavadinęs „ne tiek talentingu, kiek idėjingu rašytoju“²³. Jo didaktinės aspiracijos išryškėja istorijoje, pavyzdžiuose. Rašydamas eiliuotus pasakojimus, A. Burba naudoja daug autobiografinių detalių, mini konkrečias geografines vietas. Istorikas Arūnas Vyšniauskas, aptardamas A. Burbos eilėraščių-baladę „Senybinis aukuras“ (altorius), kuriame minimas ne vienas autentiškas Lietuvos vietovardis (Ignalina, Vidiškės, Antakmenis ir kt.), pabrėžia, kad jis gali būti „svarbus istorinio pažinimo šaltinis“²⁴, tačiau galiausiai teigia:

A. Burbos baladę reikėtų vertinti ne vien kaip įdomų grožinės literatūros (poezijos) kūrinių, bet ir kaip vertingą istorinį bei XIX a. kalbos šaltinį, atspindintį aprašomą metą, jo geografinę aplinką, tautinius santykius, kalbos padėtį, požiūrį į praeitį ir kai kuriuos kitus dalykus. Pamatome į gyvenimą įžengiančios pirmosios lietuvių posukiliminės kartos patriotinį mąstymą, kaip jis reiškėsi jauno būsimojo dvasininko ir literato sąmonėje.²⁵

Minima baladė, pirmą kartą publikuota „Auszroje“, yra paskelbta ir „Lietuviszkoje dainose“²⁶. Jau atvykęs į JAV, savo eiles, straipsnius, pasvarstymus A. Burba dažnai publikuodavo JAV lietuvių spaudoje, taip pat laikraštyje „Vienybė lietuvininkų“ (1886–1920), kurio leidėjas buvo Juozas Paukštys. J. Paukščiui jau anksčiau buvo kilusi idėja surinkti „lietuviškas dainas“, tą jis pirmą kartą padarė 1889-aisiais. 1893-aisiais A. Burba papildė, patobulino jau antrąjį leidimą – „Lietuviszkas dainas“. Beje, įdėjo ir gana nemažai savo eilių, daugiausia pasirašytų Lakūno slapyvardžiu. Leidinio prakalboje J. Paukštys rašo:

Kadangi „Dainos Lietuviszkos“, per manę atspausdintos 1889 metuose jau baigiasi, isz ko suprantu, jog mūsų broliai labai jas mėgsta skaityti dėl

²² Ibid., 15.

²³ Vaižgantas, „Aušrininkai ir šviesininkai“, iš *Vaižganto raštai, XII tomas mūsų literatūros istorijai: Penktas būrys veikėjų* (Kaunas, 1929), 240, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003734760>.

²⁴ Arūnas Vyšniauskas, „Moderniosios Lietuvos želmanų XIX amžiuje beišskant: Aleksandro Burbos „Senybinis aukuras“ – 1881 metų patriotinės eilės broliams lietuviams“, *Egodokumentika Aukštaitijos knygos kultūros kontekste (Bibliotheca Litwana V)* (2018), 136–194, 136.

²⁵ Vyšniauskas, *Moderniosios Lietuvos želmanų XIX amžiuje beišskant*, 187.

²⁶ Paukštys ir Burba (sud.), *Lietuviszkos dainos*, 189–192.

priderančiai perleidimo atliekamo laiko, todėl atspausdinu iš naujo jas, surinkęs iš visokių knygų, laikraščių ir gi nuo žmonių surinktas. Pasitikiu, jog šis dainų rankius bus nevienam ir ant apsišvietimo tautiško.²⁷

Taigi iš karto aiškėja du rinktinės tikslai: pirmasis – malonus ir turiningas skaitytojo laikas, antrasis – „tautiškas apsišvietimas“, veikiausiai reiškiantis ne ką kita, kaip tik patriotinių, tautinių idėjų perėmimą. Tie tikslai puikiai atsiskleidžia ir pačioje rinktinės struktūroje: kūrinių pobūdžio įvairovė bei neapriboti šaltiniai („iš visur.“) leidžia galvoti apie didesnę skaitytojų įvairovę.

„Lietuviszų dainų“ struktūra ir savitumas

Anot Jurgitos Ūsaitytės, tyrinėjusios liaudies dainų recepciją tautinio atgimimo laikotarpiu, XIX a. antroje pusėje skirtingo išsilavinimo ir skirtingos socialinės padėties asmenų aplinkoje gausiau ėmė plisti „lietuvių kalba sudaryti tekstų rinkiniai“ – tai yra, tiesiog nuorašų sąsiuviniai. „Jų sudarytojai pirmenybę teikė autorinei, dėl rašytinės kultūros poveikio atsiradusiai lyrikai, o liaudies dainos sudarė palyginti nedidelę užrašytų tekstų dalį.“²⁸ Galima teigti, kad „Lietuviszkos dainos“ tarsi atkartoja tokio rankraštinio rinkinio konceptą. Beje, knygoje randama ir nemažai liaudies dainų; regis, autorinės ir liaudies „dainos“ ne visada skiriamos, nes kartais autoriai parašomi, kartais – ne, o dėl to liaudies dainas ir poeziją jungiantis ryšys pasidaro dar glaudesnis.

„Dainos“ rinktinėje suskirstytos į 13 santykinų grupių. Tyrimui aktualiausias pirmosios trys, nes jose ir yra bene visi tautiškumo, tautovaizdžio, patriotizmo atspalviai, kurie vėliau kartojasi. Taigi jos bus aptariamoms plačiausiai.

„Tėvyniszkomis dainomis“ pavadintas skyrelis – pirmasis ir, turbūt, pats svarbiausias. Čia sudėtos patriotinės eilės (autoriai: Antanas Baranauskas, Maironis, Andrius Vištelis, Jurgis Zauerveinas, Silvestras Gimžauskas, Juozapas Miliuskas-Miglovara, Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, Adomas Mickevičius (vertimai), Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, Mečislovas Davainis-Silvestraitis, Aleksandras Burba ir kt.). Eilės surinktos kruopščiai – prie daugumos kūrinių nurodyti autoriai (slapyvardžiai).

Iš esmės visuose „Tėvyniškos“ dalies tekstuose raiška ir motyvai panašūs:

- mezgamas dialogas su Lietuva, kreipiamasi į ją;
- idealizuojama istorija, praeitis, legendiniai ir tikri Lietuvos valdovai;
- jaučiama priešprieša dabarčiai – neapykanta maskoliams, kartais lenkams;
- Lietuvai piešiama šviesi ateitis, pabrėžiamas lietuvių atsparumas.

Rinktinėje ne kartą pateikiama poemos ar kito ilgesnio kūrinių ištrauka, virsianti savarankišku tekstu, pavyzdžiui, Antano Baranausko laiškų poemos „Kelionė

²⁷ Juozas Pauksztys, „Prakalba“, iš Pauksztys ir Burba (sud.), *Lietuviszkos dainos*, 2.

²⁸ Jurgita Ūsaitytė, „Dainų recepcija tautinio atgimimo laikotarpio lietuviškoje spaudoje“, *Tautosakos darbai* 58 (2019), 92, <https://www.zurnalai.vu.lt/td/lt/issue/archive>.

Petaburkan“ penkta dalis, „Nu Lietuva, nu Dauguva“. Enciklopedijose galima rasti duomenų, kad „Kelionė Petaburkan“ parašyta 1858–1859 m., tačiau šios dalies bent keli posmai yra pridurti jau spaudos draudimo metais, nes ryškus spaudos draudimo motyvas: „Anei raszto, anei druko mums turėt neduoda, / Tegul, sako, bus Lietuva ir tamsi ir juoda.“ Čia Lietuvos praeities išaukštinimas, nors ir užtikrintas, bet gana fragmentiškas: „Plati tyki lyg slėnybėj“ skardi szalis musų / Po sziuos plotus vieszpatavom ant giminės Russų“²⁹. Tačiau kitame Baranausko eilėraštyje „Giedu dainelę“ piešiama praeitis visapusiškai ideali: „Ir plati buvo tada Lietuva, / Daug ana žemių igijo, / Žmonės laimingi, buvo turtingi, / Niekur nebuvo vergijos.“³⁰ Čia išryškinamas idealistinis, romantinis istorinės Lietuvos tautovaizdis, o kituose tekstuose adresatu neretai tampa pati Lietuva, taigi, jos – skaitytojų – visuomenė. Eilėraščiuose poetai tiesiogiai kreipiasi į Lietuvą: „Sudiev, Lietuva, / Man linksma buvo / Gyvent savo šalėlėj“³¹, – rašo A. Baranauskas. Andriaus Vištelio-Višteliausko eilėraštyje kreipinys ne toks tradicinis – kreipiamasi į upę: „Op! Op! Kas ten? Nemunėli, / Ar tu manęs šauki?“³² Kas A. Baranauskui – Dauguva, A. Mickevičiui – Vilija („Vilija bėga, o lietuvė – myli“³³), tas A. Višteliiui yra Nemunas. Atrodo, kad šalies, kaip protėvių žemės ir upės, kaip gyvybės šaltinio svarba yra jei ne visiškai vienoda, tai bet apylygė. Ne veltui G. Bachelardas pabrėžia, kad „vanduo yra Žemės kraujas. Jis yra Žemės gyvenimas. Būtent vanduo įtraukia gamtovaizdį į savąją lemtį.“³⁴ Gyvenimas prie vandens jau savaime reiškia ir kitokią kokybę, ir didesnę galią, ir vietą amžinybėje, šalia bėgančio laiko.

Minėti konkrečius vietovardžius XIX a. buvo įprasta. Kai kada jie reprezentuoja konkrečias geografines (tėviškės, įsimintinos vietos) erdves – tokie dažni A. Burbos raštuose. Vis dėlto kartais ši erdvė išplečiama iki turinčios ne konkrečių, bet simbolinę reikšmę. Ir vienokias, ir kitokias erdves galima matyti jau minėtoje A. Vyšniausko aptartoje baladėje „Senybinis aukuras“. Ten minimą Vilnių, Ignaliną, Vidiškes galima suprasti tiesiog kaip geografines nuorodas, o štai Antakmenės („Untakmenio“) akmens reikšmė jau kitokia: už jo atsiveria daug platesnis žvilgsnis, kuris, ko gero, labiausiai atitinka tai, ką Vigmantas Butkus priskiria *literatūros geopolitikos* apraiškoms, leidžiančioms išskirti „abstrahuotus-simbolinius istorinius, tautinius, ideologinius-politinius ar pan. reprezentantus“. Anot tyrinėtojo, tokiu atveju „liekama pakankamai toli nuo topografinės vietų konkretikos, nuo jų topografinės „faktūros“. Tokia konkretika ar „faktūra“ yra labai svarbi literatūros topografijai, bet nėra aktuali į literatūros geopolitiką orientuotai analizei.“³⁵

Itin svarbus „Tėvyniszkose dainose“ ir prieš, svetimojo vaizdavimas. Jis patriotinėje poezijoje ne visada tiesioginis. Pavyzdžiui, Silvestras Gimžauskas ginčijasi su įsivaizduojamu priešininku, pavadinusi lietuviybės puoselėtojus litvomanais: „Mes ne

²⁹ Pauksztys ir Burba (sud.), *Lietuvizskos dainos*, 4.

³⁰ Ibid., 5.

³¹ Ibid., 4.

³² Ibid., 9.

³³ Ibid., 15.

³⁴ Gaston Bachelard, „Vanduo ir svajonės“, iš *Svajonių džiaugsmas* (Vilnius: Vaga, 1993), 176.

³⁵ Butkus, *Literatūros topografija*, 42.

litvomanai, mes Lietuvomyliai“³⁶. Įdomu, kad A. Baranauskas eilėraštyje „Nu Lietuva, nu Dauguva“ pabrėžia rusų ir maskolių skirtumą („Sziądien Russai po Maskoliais, Maskoliszkai rėdos“) ir kaip priešą įvardija gudą („Kad tu, Gudai, nesulauktum, nebus kaip tu nori“³⁷), nors veikiausiai kalba tiesiog apie caro valdžią. Gudais XIX a. poezijoje neretai vadinami tiek baltarusiai, tiek rusai. Kalbant plačiau, apie visus rinktinės eilėraščius, priešų tampa ne tik maskolius, bet neretai ir tautą girdantis žydas, ir lenkas, ir bet kuris svetimasis. Tai, kas akcentuojama, priklauso nuo autoriaus, tačiau lietuviybės kelias, nepriklausomai nuo tautybės, visada pabrėžiamas kaip teisingas. Norint sumenkinti „gudus“, pasitelkiamas net teisingos religijos motyvas: „Mes esam bažnyčios uola, o tu tikt skevelda / Mes eldijo‘ Petro plaukiam, tu Graikonu geldoj.“³⁸ Dažname kūrinyje reiškiamas susirūpinimas ne tik dėl maskolių, nes, regis, visi supranta, kad maskoliui dera priešintis, bet ir dėl lietuvių, kurie „renkasi lenkystę“, pabrėžiamas „darbas“, norint išsaugoti savo tautą. Rinktinę puošia ir Maironio eilės:

[...]

Į darbą, į darbą, kaip Dievas prisakė,
Su drąsa ir žvaigžde vilties!
Ir Dievas augszcziausias, kurs mus skaudžia plaka,
Pagelbos jau ranką iszties,
Su Dievo pagelba ir mokslo galybe
Stokim į darbą su darbu, stiprybe!
Isznyks mums tamsybė nakties!³⁹

Čia pat galima rasti ir daugiau Maironio eilių – „Trakų pilis“, „Jau niekas tavęs taip giliai nemylės“, „Miškas užia“ ir kt., ir Jurgio Zauerveino „Lietuva ant visados“, ir ne vieną patriotinį A. Burbos kūrinį. Visų jų tematika būdinga tradicinei romantinei lietuvių poezijai, o ir motyvai tie patys: šlovinga praeitis, grįžimas iš klystelių, ėjimas iš tamsos į šviesą. Ne viename kūrinyje pabrėžiamas ir lietuvio atsparumas, pvz., šiame Ksavero Sakalausko-Vanagėlio eilėraštyje:

Lai isz mųs kožnas tur’ supratimą,
Jog mes Lietuviai niekad nežųsim
[...]
Akmū sukrusztą, medis supuva,
Geležį, plieną rudys suėda,
Lietuvos vaikui yr didi gėda
Tarti, jog jausmai szventi jo žūva.⁴⁰

³⁶ Pauksztys ir Burba (sud.), *Lietuviszkos dainos*, 22.

³⁷ Ibid., 4.

³⁸ Ibid.

³⁹ Pauksztys ir Burba (sud.), *Lietuviszkos dainos*, 25.

⁴⁰ Ibid., 14.

Šviesos, šviesumo motyvas sustiprėja antrame skyrelyje „Pasakiskos dainos“. Jame sudėtos eiliuotos pasakėčios, kurias galima laikyti duokle didaktinei tradicijai. Šviesa, šviesos motyvas čia reiškia pirmiausia ugdymąsi, knygos, švietimo, mokslo svarbą. Daugelis pasakėčių šiandieniniam skaitytojui gerai žinomos – jų siužetai paimti iš ezopinių pasakėčių. Esama ir originalių kūrinių, bet ir jie neretam skaitytojui, bent kiek besidominčiam pasakėčiomis arba XIX amžiaus kultūra, taip pat žinomi. Tai A. Vištelio „Šviesūnas ir pelėda“⁴¹, Simono Stanevičiaus „Arklys ir meška“⁴² ir net Kristijono Donelaičio pasakėčios. Taip pat sudėtos beveik visos Vinco Kudirkos pasakėčios⁴³ ir nemažai kitų autorių – J. Užupio-Šerengos, P. Armino-Trupinėlio, K. Sakalausko-Vanagėlio – kūrinių.

Ne visi minėtų kūrinių siužetai originalūs, tad ir lietuviškumo temą čia sunkiau išryškinti. Vis dėlto neabejotina, kad tekstai atrinkti taip, jog atspindėtų visuomenės aktualijas, lietuvių tautinį charakterį. Pavyzdžiui, yra net du „Gaidžio ir perlo“⁴⁴ variantai (žemčiūgas čia sulyginamas su knyga ar skaitymo mokslu, ne visų įvertinamu), originali V. Kudirkos pasakėčia „Žvirbliai ir kaliausė“, anot tyrinėtojų, alegoriškai nusakanti lietuvių ir caro valdininkų santykį⁴⁵. A. Vištelio (J. A. V. Lietuvio) „Šviesūnas ir pelėda“ atskleidžia nesuprasto šviesaus žmogaus, kultūros žmogaus problemą. Pasakėčiose itin akcentuojamas mokslas, knyga, o iš visuomenei aktualių motyvų pasirinkami labiausiai atpažįstami. Bemaž tos pačios pasakėčios žinomiausios ir dabar: tai A. Vištelio, V. Kudirkos, S. Stanevičiaus, K. Donelaičio tekstai. Kaip ir pridera pasakėčiose, pirmiausia išjuokiamos ydos: smurtavimas, tinginystė, godumas. Tačiau šalia šių ydų atsiranda ir savitų: tamsumas, kvailumas, abejingumas, knygų neskaitymas:

[...]

Mūs mantusis, nubaidęs burį nevidonų,
Klausė pelėdos: už ką ta gauja terionų
Galvažudžių, gyvastį tav atimt' gorojo?
Ką jiems pikto padarei? Pauksztis pasistojo
Ir atsakė jam: nieko; mano kaltenybė
Visa yr' tame, kad asz permatau tamsybę⁴⁶.

A. Vištelis meistriškai susieja prigimtinę pelėdos kaip naktinio paukščio savybę su perkeltine reikšme. Išties visoje „Lietuvizskų dainų“ rinktinėje šis skyrelis yra vieningas, kuriame taip pabrėžiama išsilavinimo svarba.

⁴¹ Pauksztys ir Burba (sud.), *Lietuvizskos dainos*, 51.

⁴² Ibid., 52.

⁴³ Ibid., 59–69.

⁴⁴ Populiari ezopinė pasakėčia, bylojanti apie tai, kaip gaidys, besikapstydamas mėšlyne, randa perlą. Toliau siužetas įvairiuose variantuose nežymiai skiriasi, bet visur gaidys pasigaili: verčiau jau būtų radęs miežio grūdą. XIX a. lietuviškų pasakėčių pagal šį siužetą moraluose linkstama alegoriją aiškinti kaip „tamsuolio“, nenorinčio lavintis, atstumiamą mokslą ar knygą. Žr. Pauksztys ir Burba (sud.), *Lietuvizskos dainos*, 53; 55.

⁴⁵ Vytautas Vanagas, „Lietuvių pasakėčios kelias“, iš *Lietuvių pasakėčia* (Vilnius: Vaga, 1978), 15.

⁴⁶ Pauksztys ir Burba (sud.), *Lietuvizskos dainos*, 52–53.

Trečiasis skyrelis pavadintas „Ilgesnės dainos (tuli poematai, ballados ir t. t.)“ Jų autoriai šie: A. Burba, P. Arminas-Trupinėlis, Adomas Jakštas, W. Kondratoviczius-Syrokoslė, J. Užupis-Šerenga, Dionizas Poška, Uršulė Tamošiūnaitė, A. Vištelis, V. Kudirka, Silvestras Valiūnas, Kazys Bukaveckas, Kristijonas Donelaitis (ištraukos), Adomas Mickevičius, Juozas Andziulaitis-Kalnėnas ir kt.

Siužetuose akcentuojama garbinga Lietuvos praeitis, anksčiau minėta B. Speičytės aptarta šlovės paradigma. Faktiškai motyvai labai panašūs kaip ir pirmosios grupės, „Tėvyniškos“ dainose, tik čia kūriniai ilgesni, juose daugiau naratyvo, neretai tai sueiliuotos originaliai sukurtos arba tautosakinės legendos. Kita vertus, čia randame ir A. Baranausko „Anykščių šilėlį“, ir D. Poškos „Mužiką Žemaičių ir Lietuvos“, ir A. Mickevičiaus „Tris Budrius“ (pavadinimu „Budrius“), ir Silvestro Valiūno „Birutę“, ir W. Syrokoslės „Piaštų dukterį“ (P. Armino-Trupinėlio vertimą), ir net K. Donelaičio „Pričkaus pasaką apie lietuvišką svodbą“. Iš mažiau žinomų pavyzdžių galėtų būti Uršulės Tamošiūnaitės „Žirgalknis“ – baladės pobūdžio pasakojimas apie vaiduoklius, panašus į sueiliuotą sakmę. „Žirgalknio“ ugdomasis akcentas, kaip ir sakmėse – nelįsk, kur nepridera; šis ir anas pasaulis atskirti ne be priežasties.

Tiesa, ne visos „ilgesnės dainos“ turi nuoseklius siužetus. Pavyzdžiui, paties A. Burbos poemėlė „Vilniaus tauta“, kurią J. Žilius laiko geriausiomis jo eilėmis⁴⁷, labiau yra raginimas grįžti prie lietuviybės. Kūrinyje iškeliamas Žemaičių vyskupija, kur kiekvienas kunigas turi lietuviškai suprasti, ir gailimasi Vilniaus vyskupijos, kur kunigai – lenkai. A. Burba net pasakoja tokią istoriją:

[...]

Tvereczėnai, lenką gavę,

Tarpo savęs norokavę,

Į bažnyčių mažai ėjo,

Aukos nei jokios nedėjo,

Lenkas baldus susikrovė,

Isz Tverecziaus greit iszmovė.

Tada davė vyresnybė

Tautos kuningą... Teisybė!

Tur žinoti vyresnybė,

Kad nor žmonių nemažybė

Kuningus savus turėti,

Mokslą Dievo kad girdėti

[...] ⁴⁸.

⁴⁷ Jr. Jonas, *Kun. Aleksandras Burba*, 15.

⁴⁸ Pauksztys ir Burba (sud.), *Lietuvizškos dainos*, 232.

Prie eilių pridėta išnaša smulkiai pasakoja istoriją – pasirodo, ji tikra, o lenkų kunigas, nemokėjęs nė žodžio lietuviškai, netgi sunaikino lietuviškas knygas, vadinamas jas „pagonų kningomis“⁴⁹. Svarbu tai, kad tautiškumo ugdymo supratimas čia platesnis, neapsiriboja vien Lietuvos aukštinimu, praeities idealizavimu. Tikras lietuvis privalęs pažinti savo protėvių gyvenimą, jų pasakojimus, branginti jų, o kartu ir savo raštą, kalbą, dėl jų kovoti, lietuviybės principus taikyti savo kasdienybėje.

Ketvirtasis „Lietuviszų dainų“ skyrelis pavadintas „Mitologiskos ir seniausios dainos“. Jame surinktos vien liaudies dainos. Penktasis – „Dainos apie girtybę“. Reikia pabrėžti, kad girtybė, sekant Motiejaus Valančiaus tradicija, suprantama kaip žmogaus, lietuvio, o kartu ir tautos priešas. Girtuokliauti dažniau gundo kitatautis – karčemos savininkas žydas ar nenaudėlis maskolius. Tarp autorių galima rasti S. Gimžausko (slapyvardžiu Vargomatis), Valerijojo Ažukalnio pavardes, bet daugiausia kūrinių pasirašyti slapyvardžiais ar visai nepasirašyti. Kai kurie iš jų tradiciškai laikomi liaudies dainomis.

Šeštasis skyrelis – eilės apie meilę, pavadintos „Meiliszkomis dainomis“. Žinoma, vieni gražiausių tekstų – parašyti Antano Vienažindžio. Septintasis – „Juokaunų dainų“ skyrelis – kiek primena „Dainas apie girtybę“ ir kartu papildo lietuvių tautinį paveikslą ne tik savitu humoru, bet ir per jį atskleidžiamomis vertybėmis: blaivybe, ištikimybe, tvirta šeima. Toliau einančiuose skyriuose „Kariszkos dainos“, „Svodbinės dainos“, „Dainos isz baudžiatvos gadynių“, „Raudos dainos“ skelbiama autorinė poezija kartu su liaudies dainomis. Įdomesnis yra paskutinis skyrelis, „Dainos visokios“, bet jame iš principo kartojasi anksčiau aptarti motyvai, galbūt tik pateikiama daugiau vertimų. Be A. Burbos, J. Zauerveino, V. Kudirkos, A. Vištelio eilių čia galima rasti J. Andziulaičio-Kalnėno, J. Mačio-Kėkšto, Jurgio Pabrėžos, Antano Strazdo kūrinių, taip pat M. Lermontovo, F. Rückerto, W. Syrokomlės kūrinių vertimų.

Išvados

JAV 1893 m. pasirodžiusioje poezijos rinktinėje „Lietuviszkos dainos, isz visur surinktos“ galima rasti ir žymiausių to meto lietuvių poetų, ir savo laiku populiarių, bet klasikos lobyne neišlikusių kūrėjų kūrinių, taip pat ir tų, kuriems buvo svarbiausia išreikšti pilietinę, patriotinę poziciją, o ne realizuoti literatūrines ambicijas.

Tautinio atgimimo nuotaikos, socialinis-politinis fonas iš esmės keičia tiek „Lietuviszų dainų“ sudarytojų prioritetus, tiek apskritai žvilgsnį į lietuviškas eiles XIX amžiaus pabaigoje, lietuvių spaudos draudimo laikotarpiu. Jis atveria duris į knygos šventovę tiems tekstams, kurie kitomis sąlygomis veikiausiai būtų likę prieangyje; o tai, savo ruožtu, suteikia tautiškajai poezijai tiesesnę, buitiškesnę, bet kartu ir gyvybingesnę balsą. Šis lygmuo tampa dominuojantis, nuo jo priklauso, kokie istoriniai

⁴⁹ Pauksztys ir Burba (sud.), *Lietuviszkos dainos*, 232.

motyvai pasirodys kūriniuose, kaip jie bus traktuojami, kokie kūriniai taps aktualiausi. Iš dalies nuo politinių nuostatų, simbolinio patriotizmo priklauso ir kraštovaizdžio – ypač istorinio – piešimas.

Galima teigti, kad „Lietuviszkos dainos“ sujungė du – JAV išeivijos lietuvių ir Lietuvos gyventojų – tautovaizdžius. Tam išties nemenką įtaką padarė kunigo, inteligento, rašančio ir veikiančio patrioto Aleksandro Burbos asmenybė. Galima teigti, kad Aleksandras Burba – vienas iš žmonių, įkūnijančių svarbiausias XIX a. lietuvių tautinio atgimimo vertybes.

Rinktinės suskirstymas atspindi jos sudarytojų vertybes. Neatsitiktinai pradedama nuo „Tėvyniszkų dainų“ – eilių, skatinančių tautinius, patriotinius jausmus. Smulkus skirstymas į skyrius taip pat rodo pastangas aprėpti kuo įvairesnį temų spektrą, o tai rodo norą pasiekti kuo daugiau ir kuo skirtingesnių skaitytojų.

Apibendrinant kiekvieną reiškinį atsiranda išlygų. Be abejo, jų gali būti ir čia, tačiau iš esmės galima teigti, kad JAV 1893 metais pasirodžiusi poezijos rinktinė „Lietuviszkos dainos, isz visur surinktos“ apima daugelį XIX amžiaus lietuvių tautiškosios poezijos bruožų vienoje knygoje. Ši rinktinė tokia pati įvairialypė, eklektiška ir daugia-briaunė, kaip ir visa XIX amžiaus Lietuvos visuomenė ir, žinoma, poezija.

Lietuviškosios tautinės vertybės rinktinės „Lietuviszkos dainos“ poetiniuose tekstuose skaitytojui pateikiamos itin įvairiais būdais. Iš dalies tai lemia žanrinė eilių įvairovė, iš dalies – pats XIX amžiaus poetinis tautovaizdis, anuomet dar tik besiformuojantis ir ryškėjantis. Viena iš įdomesnių temų – tekstuose minimų geografinių pavadinimų kaip erdvės, istorijos, tautos reprezentantų išsami analizė, kuri galėtų būti įdomi tolesnių tyrinėjimų kryptis.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Bachelard, Gaston. „Vanduo ir svajonės“. Iš Bachelard, Gaston. *Svajonių džiaugsmas*. Vilnius: Vaga, 1993.
2. Balsevičiūtė-Šlekienė, Virginija. „Kraštovaizdžio poetika Jono Juškaitio lyrikoje“. *Žmogus ir žodis* 17, 2 (2015): 75–87.
3. Butkus, Vigmantas. „Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai“. *Colloquia* 26 (2011): 35–61. <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367175400245/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
4. Cosgrove, Denis E. *Social Formation and Symbolic Landscape*. Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1998.
5. Daujotytė, Viktorija. „Kraštovaizdžio poetika“. *Darbai ir dienos* 9 (2009): 63–71. https://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LG00/Viktorija_Daujotyte._Kraštovaizdžio_poetika.LG4803A.pdf.
6. Jr. Jonas [Žilius, J.]. *Kun. Aleksandras Burba: jo gyvenimas ir darbai*. Plymouth, S.L.A., 1898.
7. Kubilius, Vytautas. *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*. Vilnius: Amžius, 1993.
8. Pauksztys, Juozas ir Aleksandras Burba, sud. *Lietuviszkos dainos, isz visur surinktos*. Plymouth, 1893.

9. Merkys, Vytautas. „Lietuvių spaudos draudimas“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. <http://vle.lt/straipsnis/lietuviu-spaudos-draudimas/>.
10. Parker, Christopher S. „Symbolic versus blind patriotism“. *Political Research Quarterly* 63, Nr. 1 (2010): 97–114. <https://www.jstor.org/stable/27759889>.
11. Ruseckas, Petras. *Spaudos draudimo gadynė*. Kaunas: Spaudos fondas, 1929. <https://www.epa-veldas.lt/preview?id=C1BLNB1EC19AC1>.
12. Speičytė, Brigita. *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.
13. Ūsaitytė, Jurgita. „Dainų recepcija tautinio atgimimo laikotarpio lietuviškoje spaudoje“. *Tautosakos darbai* 58 (2019): 92–117.
14. Vaižgantas. „Aušrininkai ir šviesininkai“. Iš *Vaižganto raštai. XII tomas mūsų literatūros istorijai: Penktas būrys veikėjų*. Kaunas, 1929.
15. Vanagas, Vytautas. „Lietuvių pasakėčios kelias“. Iš *Lietuvių pasakėčia*, 5–30. Vilnius: Vaga, 1978.
16. Vyšniauskas, Arūnas. „Moderniosios Lietuvos želmanų XIX amžiuje beiėškant: Aleksandro Burbos „Senybinis aukuras“ – 1881 metų patriotinės eilės broliams lietuviams“. *Egodokumentika Aukštaitijos knygos kultūros kontekste: Bibliotheca Litwana V* (2018): 136–194.

Gauta: 2025 12 13

Parengta: 2025 12 23

Aušra TAMOŠIŪNIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universitetas, Lituanistikos katedra. El. paštas ausra.tamosiuniene@vdu.lt.

Aušra TAMOŠIŪNIENĖ, PhD in Humanities, Vytautas Magnus University, the Department of Lithuanian Studies (Lithuania). E-mail ausra.tamosiuniene@vdu.lt.